
ARBEIDSRECHT, INTERN BEDRIJFSRECHT EN DE JURIDISCHE GRENZEN DER SOUVEREINITEIT IN EIGEN KRING

Enige nieuwe vragen ten aanzien van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie

DOOR

PROF. DR H. DOOYEWEERD

Sinds de verschijning van het Tilburgse proefschrift van P. A. J. M. Steenkamp, waaraan door mij in *A.R.S.* XXII (1952), blzz. 65 v.v. en 97 v.v. een uitvoerige bespreking is gewijd, zijn aan de Vrije Universiteit twee dissertaties verdedigd, die als belangrijke nieuwe aanwinsten van de protestants christelijke literatuur over de problemen der bedrijfsorganisatie in het algemeen en die van de publiekrechtelijke in het bijzonder mogen worden beschouwd.

Dit is in de eerste plaats het bij H. Veenman en Zn te Wageningen uitgekomen proefschrift, getiteld *Landbouw en publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie*, in een omvang van 272 blzz., waarmede Mr W. Rip op 19 December 1952 de doctorale graad in de rechtsgeleerdheid verwierf en in de tweede plaats dat van Mr J. P. I. van der Wilde, getiteld *Middenstandsproblematiek in een nieuw gewaad*, dat op 18 December 1953 met dezelfde gunstige uitslag in het openbaar verdedigd werd.

Alleen het eerste heb ik thans te bespreken.

De heer Rip, die spoedig na zijn promotie tot bijzonder hoogleraar aan de Landbouwhogeschool te Wageningen werd benoemd, heeft gedurende de tijd, dat hij als secretaris van de Chr. Boeren- en Tuindersbond werkzaam was, ruimschoots gelegenheid gehad zich van uit de praktijk met de organisatorische problemen van de landbouw vertrouwd te maken. Ook als senator mag hij op dit gebied als een bij uitstek deskundige worden beschouwd. En deze zakelijke deskundigheid geeft uiteraard ook aan de principieel-theoretische beschouwingen, die hij in zijn proefschrift aan het vraagstuk van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie op het gebied van de landbouw heeft gewijd, verhoogde waarde.

De schrijver heeft zijn onderzoek in hoofdzaak beperkt tot de zgn. horizontale bedrijfsorganisatie; aan de verticale heeft hij geen zelfstandige behandeling gewijd. M. i. terecht, omdat de problemen, die hierbij aan de orde komen van geheel ander karakter zijn en zich bezwaarlijk lenen voor een afzonderlijke behandeling in het kader van dit proefschrift.

Indeling van het proefschrift

Hij heeft zijn stof ingedeeld in een historisch, een algemeen en een bijzonder deel.

In het historisch gedeelte wordt in de hoofdstukken I, II en III een beschouwing gewijd aan het ontstaan en aan het werkterrein van de centrale landbouw- en de landarbeidersorganisaties. Met name is daarbij aandacht geschonken aan de ontwikkeling van de samenwerking tussen deze groepen vóór de tweede wereldoorlog, tijdens de bezetting en na de bevrijding en aan de omvang en de wijze van het overleg met de overheid in zake landbouwaangelegenheden.

Deze samenwerking en dit overleg, culminerend in de na de bevrijding in het leven geroepen Stichting van de Landbouw, hebben geleid tot de wens, de bedrijfsorganisatie in de landbouw met publiekrechtelijke bevoegdheid toe te rusten. In hoofdstuk II wordt nagegaan hoe de verhoudingen tussen de landbouw- en landarbeiders-organisaties en de respectievelijke regeringen in verscheiden andere landen zich in de laatste decennia hebben ontwikkeld.

In het algemeen gedeelte worden enige belangrijke principiële aspecten van de p.b.o. in het algemeen aan een onderzoek onderworpen. In hoofdstuk I bespreekt de schrijver de vraag of aan een bedrijfstak een gemeenschapskarakter kan worden toegekend en de verhouding tussen werkgevers en werknemers in de p.b.o. In het volgend hoofdstuk wordt getracht een nadere omschrijving te geven van de taak van de overheid ten opzichte van het bedrijfsleven en stilgestaan bij het vraagstuk van de soevereiniteit in eigen kring in dit verband. In hoofdstuk III wordt aandacht geschonken aan het karakter van de verlening van publiekrechtelijke verordeningsbevoegdheid aan organen van het bedrijfsleven, terwijl daarbij tevens de verhouding tussen deze bevoegdheid en de soevereiniteit in eigen kring aan de orde komt. De van verschillende zijden opgeworpen bezwaren tegen de economische zijde van de p.b.o. vinden in hoofdst. IV een kritische behandeling.

In het bijzondere gedeelte worden dan enige aspecten van de p.b.o. in de landbouw aan een nader onderzoek onderworpen. Nadat in hoofdstuk I in het kort het specifieke karakter van de landbouwonderneming en de landbouwbedrijfstak is uiteengezet, wordt in de volgende hoofdstukken II en III de betekenis van de p.b.o., zowel naar haar sociale als naar haar economische zijde, voor de samenwerking tussen werkgevers en werknemers in de landbouw aangegeven. Deze betekenis wordt niet alleen nagegaan voor de verhouding tussen de bedrijfsgenoten in de landbouwbedrijfstak, maar ook voor de betrekking tussen werkgever en werknemer in de landbouwonderneming. In het laatste hoofdstuk zet de schrijver uiteen, welke betekenis de p.b.o. in de landbouw zal hebben voor de te voeren landbouwpolitiek, terwijl ook de mogelijke invloed, welke de West-Europese landbouwintegratie op de ontwikkeling van de p.b.o. in de Nederlandse landbouw kan hebben, summier wordt besproken. In een resumeerende slotbeschouwing worden dan nog enige conclusies uit het ingestelde onderzoek getrokken.

Gelijk men ziet, heeft Rip's boek een rijke inhoud en het is mij uiteraard onmogelijk op alle onderdelen daarvan in te gaan. Daarom wil ik mij beperken tot een bespreking van het algemeen gedeelte, dat voor de principiële kijk van de schrijver op het gehele vraagstuk ook het belangrijkste is.

Bestaan er niet-natuurlijke ongeorganiseerde gemeenschappen?

Bij het onderzoek naar de in het bedrijfsleven aan te treffen gemeenschappen sluit de heer Rip zich in het algemeen aan bij de door mij ontwikkelde formele indeling der sociale structuren. Slechts wil hij naast de natuurlijke (in de banden des bloeds gefundeerde) en de georganiseerde gemeenschappen (de zgn. verbanden) nog een derde hoofdcategorie aanvaarden, die hij de „niet-natuurlijke, ongeorganiseerde” noemt, waarvan hij als voorbeelden noemt de buurtgemeenschap en de incidenteel gevormde groep.

Ik kan niet inzien dat deze aanvulling inderdaad een verbetering zou inhouden. Wanneer men de door mij gegeven karakterisering aanvaardt, volgens welke een gemeenschap is een sociale levenskring, die een interne eenheid vormt en haar leden tot een geheel samenbindt, dan is het niet duidelijk hoe men van een buurtgemeenschap zou kunnen spreken, anders dan in de zin van een georganiseerde gemeenschap met gedifferentieerde bestemmingsfunctie, zoals men die hier en daar in de moderne steden nog wel aantreft in de vorm van zgn. „buurtverenigingen”, of wel in de zin van de primitieve, nog ongedifferentieerde, maar niettemin sterk georganiseerde buurschappen, zoals wij die ten plattelande gekend hebben voordat zich een werkelijk staatswezen gevormd had. Beide soorten vallen onder de tweede hoofdcategorie. Daarentegen is mij niet duidelijk wat men onder een ongeorganiseerde buurtgemeenschap zou moeten verstaan. Ik geef toe dat ten plattelande, met name in het Oosten en Zuiden des lands, de oude traditie van de ongedifferentieerde buurschap nog wel voortleeft (denk aan de oude naberplichten bij begrafenissen enz.), maar het is hier niet de ongeorganiseerde nabuurschap op zich zelve, die hier een zekere gemeenschapsband heeft doen voortbestaan, maar veeleer de herinnering aan de oude ongedifferentieerde organisatie met haar scherpe onderscheiding tussen „volle bureu” en keuters. Het betreft hier dus eenvoudig een residu van het oude primitieve buurschapsverband in de markgenootschappen¹). En wat de „incidenteel gevormde groep” aangaat, ook deze komt, voorzover zij niet tot de massa-verschijnselen behoort, niet zonder een zekere organisatie voor. Wegens alle gemis aan een duurzame band, zou ik haar echter niet gaarne tot de gemeenschappen rekenen.

De nieuwe private vormen van samenwerking in het bedrijfsleven

De schrijver constateert, dat in het bedrijfsleven de afzonderlijke onderneming en de organisaties van werkgevers en werknemers zonder meer als georganiseerde gemeenschappen moeten worden beschouwd. Hij wijst er terecht op, dat in verschillende bedrijfstakken nieuwe vormen van samenwerking tussen laatstgenoemde organisaties zijn ontstaan, als de Stichting van de Landbouw en de Stichting van de Arbeid, waardoor de onderbouw van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie kan worden voorbereid. In mijn vroeger genoemde verhandeling in *A. R. Staatskunde*, jg. XXII, wees ik op de noodzakelijkheid van afzonderlijke organisatie van arbeiders en werkgevers. Blijkbaar heeft de schrijver hieruit de conclusie getrokken, dat ik tegen de nieuwe vormen van samenwerking in de Stichting van de Landbouw en de Stichting van de Arbeid een zeker bezwaar zou hebben. Dit moet een misverstand zijn. Mijn opmerking was alleen

¹) De heden ten dage nog bestaande „Gooise Meent” heeft zelfs een wettelijk geregelde organisatie (vgl. de zgn. Erfgooierswet van 1912).

gericht tegen de aanvankelijke bezwaren van Sikkel tegen afzonderlijke vakorganisatie van arbeiders en werkgevers.

Daarentegen juich ik de nieuwe vormen van samenwerking tussen arbeiders- en werkgeversorganisaties van harte toe. Slechts tegen een ongedifferentieerde vereniging in één verband ging mijn bezwaar, omdat daarbij de belangen der arbeiders in het gedrang zouden komen.

Bij de bespreking van de bekende strijdvraag of de bedrijfstak als zodanig als een natuurlijke gemeenschap kan worden aangemerkt, schaaft de schrijver zich principieel aan mijn zijde, ofschoon hij tevens met mij erkent, dat een zekere solidariteit tussen de ondernemingen van eenzelfde bedrijfstak in beginsel aanwezig is en dat het besef daarvan zoveel mogelijk moet worden aangekweekt en bevorderd.

Ook deelt hij mijn opvatting, dat in de bedrijfsorganisaties plaats is voor medebeslissing van de arbeiders in sociale en economische aangelegenheden, die zich daartoe lenen, door middel van hun organisaties. En ook hij ziet de rechtsgrond voor deze medezeggenschap enerzijds in het feit, dat in de bedrijfstak de gesubordineerde verhouding tussen werkgevers en werknemers ontbreekt, en anderzijds in de gezamenlijke belangen, die het substraat vormen van de gemeenschapsgedachte, die in het georganiseerde deel van de bedrijfstak tot uitdrukking wordt gebracht.

Wat de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie betreft wijst de schrijver op m. i. deugdelijke gronden een *scheiding* tussen zgn. „sociale” en „economische” aangelegenheden af, omdat het verband tussen beide in een bedrijfstak zo nauw is, dat de organisatorische samenwerking tussen werkgevers- en arbeidersvertegenwoordigers zich tot beide gebieden behoort uit te strekken. En zulks — althans in de horizontale bedrijfsorganen — op paritaire basis. De door Franz Böhm in een brede verhandeling in het tijdschrift *Ordo* in 1951 tegen het medebeslissingsrecht der arbeiders in economische aangelegenheden van de bedrijfstak ontwikkelde bezwaren worden door Rip wel niet denkbeeldig geacht maar hij ontzegt ze doorslaggevende betekenis. En ook op dit punt kan ik zijn betoog onderschrijven. Bovendien is het m. i. volkomen onjuist deze bezwaren alleen tegen een medebeslissingsrecht der arbeiders-vertegenwoordigers op te werpen.

Met name in een publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven zouden de gevaren voor de vorming van een nieuwe „gildenmaatschappij” (de term is van Böhm) niet minder kunnen dreigen van de zijde der werkgevers-vertegenwoordigers, wanneer deze het privaat belang van het bedrijf boven het publiek belang zouden stellen. Maar daartegen dient de centrale overheidscontrole op de bedrijfsverordeningen te waken.

Overigens kan men het met Rip eens zijn, dat prijsregelingen en regelingen inzake de vestiging en stillegging van ondernemingen niet door de horizontale organen behoren te worden uitgevaardigd.

De verhouding van het sociale arbeidsrecht tot het interne bedrijfsrecht

Een geheel andere kwestie is of men het sociale arbeidsrecht tot het interne bedrijfsrecht kan rekenen. Deze vraag heeft met de p.b.o. als zodanig niets van doen, doch betreft alleen de soevereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven in zijn verhouding tot de staat. Het *interne* bedrijfsrecht, dat is het recht, dat typisch door de economische ondernemersfunctie is gequalificeerd, kan nimmer tot de competentie van publieke

bedrijfsorganen behoren, omdat deze laatste niet in de functie van ondernemer maar veeleer als gedecentraliseerde overheidsorganen, zij het al met de onderbouw van private organisatievormen, optreden. Zij kunnen alleen publiekrechtelijke bindingen aan het bedrijfsleven geven, geen intern bedrijfsrecht vormen. Wanneer dus het sociale arbeidsrecht inderdaad een onderdeel van dit laatste zou zijn, dan zou het principieel onttrokken zijn aan de competentie van de publiekrechtelijke organen.

Ik vrees, dat Rip hier een ogenblik het spoor is bijster geraakt. Immers op blz. 108/9 van zijn boek schrijft hij: „Het interne bedrijfsrecht en het arbeidsrecht mag men weliswaar niet scheiden, maar tot het door de economische ondernemingsfunctie gequalificeerde recht behoort het arbeidsrecht niet, aldus Dooyeweerd. Wij begrijpen dit zo, dat Dooyeweerd liever spreekt van een vervlechting tussen intern bedrijfsrecht en arbeidsrecht. Zoals wij reeds eerder opmerkten hebben wij oog voor deze onderscheiding, doch geven er de voorkeur aan een deel van het sociale recht, voor zover dit betrekking heeft op de rechtsverhoudingen binnen de onderneming, intern bedrijfsrecht te noemen.

„Wij kunnen dan ook van het gezichtspunt van het interne bedrijfsrecht moeilijk onderscheid maken tussen het hanteren van de verordende bevoegdheid voor de regeling van sociale zaken enerzijds en van economische aangelegenheden anderzijds.”

De schrijver stelt het dus voor alsof slechts een deel van het sociale recht betrekking heeft op de rechtsverhoudingen binnen de onderneming. Maar dit is niet vol te houden. *Alle* sociaal recht (genomen in de zin van door de sociale gerechtigheid geleide regeling der arbeidsvoorwaarden) heeft op deze rechtsverhoudingen betrekking. Wanneer dus de schrijver mijn definitie van het interne bedrijfsrecht aanvaardt — en dat doet hij — dan kan hij m. i. niet een deel van het sociale recht daaronder brengen, zonder het innerlijk criterium aan te geven, waardoor dit deel van andere principieel onderscheiden is. Nu hij dit heeft nagelaten, ontstaat in zijn eigen opvatting een innerlijke contradictie.

Wanneer hij zou bedoelen, dat de individuele onderneming b.v. de vrijheid moet hebben haar arbeiders aandeel in de winst te geven, dan zou ik niet willen ontkennen, dat hierin een stuk intern bedrijfsrecht valt te ontwaren, beperkt tot de afzonderlijke onderneming. Want hier kan het economisch ondernemersgezichtspunt inderdaad als qualificerende factor worden erkend. Het aandeel in de winst is tenslotte van de individuele economische bedrijfsresultaten ener onderneming afhankelijk, hetgeen met de lonen en verdere arbeidsvoorwaarden per se niet het geval behoort te zijn, voorzover zij inderdaad binnen het kader van een *sociale* rechtspositie van de arbeid vallen. Slechts voorzover zij — bij een vrijere loonvorming — boven de collectief vastgestelde minimumeisen uitgaan, en als zodanig voorwerp van economische concurrentie tussen de ondernemingen worden, zou men ze als „intern bedrijfsrecht” kunnen beschouwen. Maar ik geloof, dat het slechts verwarring zou stichten dit stukje intern bedrijfsrecht als „sociaal recht” te betitelen, omdat dan het gehele begrip „sociaal recht” op losse schroeven komt te staan.

Het eigenlijke „sociale recht” mag niet afhankelijk zijn van de individuele resultaten van een onderneming.

De schrijver gaat in dit verband ook in op het bezwaar, dat ik in mijn

artikel in *A.R.S.* XXII ontwikkelde tegen een volkomen vervanging van de collectieve arbeidsovereenkomsten door loon-verordeningen van de publiekrechtelijke bedrijfsorganen.

Dit bezwaar was bij mij niet ontleend aan de souvereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven, maar had veeleer praktische gronden. Ik wilde n.l. de mogelijkheid openlaten, dat langs de weg van een verdere ontwikkeling van het collectieve arbeidscontract een toekomstige medezeggenschap van de arbeidersorganisaties in de vorming van het interne bedrijfsrecht zou kunnen worden verwezenlijkt.

Nu schrijft Rip (blz. 109): „Wij zouden — zonder dit middel af te „wijzen — echter de vraag willen stellen of hetzelfde niet kan worden bereikt „doordat de vertegenwoordigers der arbeidersorganisaties hun medewerking „aan de vaststelling van een loonverordening afhankelijk stellen van de „zelfde voorwaarden ten opzichte van de af te sluiten ondernemersovereen- „komsten. Doch er zijn verscheidene bedrijfstakken, waar het afsluiten van „ondernemersovereenkomsten — wegens het grote aantal of de aard van „de ondernemingen — niet mogelijk is. Tot deze bedrijfstakken behoort „ook de landbouw. Bovendien zullen de economisch gerichte regelingen in „een horizontaal landbouwbedrijfsorgaan geen betrekking hebben op prijs- „afspraken en dergelijke. Terecht wijst Dooyeweerd er op, dat ook de „Wet op de Bedrijfsorganisatie er van uitgaat dat slechts bepaalde econo- „mische aangelegenheden voor regeling door de publiekrechtelijke bedrijfs- „organisatie in aanmerking komen.”

Het is uit de hier geciteerde uitspraak niet geheel duidelijk, hoe het standpunt van de heer Rip tegenover het interne bedrijfsrecht moet worden opgevat. Uit de vraag, waarmede die uitspraak begint, zou men afleiden, dat hij het in principe wel denkbaar zou achten, dat datgene, waarvoor ik de weg langs een verdere ontwikkeling van de collectieve arbeidscontracten zou willen openlaten, n.l. een medezeggenschap van de arbeidersorganisaties in de ondernemersovereenkomsten, evengoed binnen het kader van de p.b.o. zou zijn te bereiken.

Alleen op *practische* en *positiefrechtelijke* gronden blijkt hij hier — met name voor de landbouw — beide wegen ter bereiking van dit doel onge- schikt te achten.

Over dit laatste punt laat zich spreken. Ik wil gaarne toegeven, dat mijn denkbeeld voor de landbouw moeilijk zal zijn te verwezenlijken. Ik heb ook niet beweerd, dat het over de gehele linie zou zijn door te voeren. Maar in geen geval laat zich, gelijk de schrijver hier doet, de door mij aangegeven weg, als een alternatief, stellen *naast* de door hem aangegevene. Immers het is *princiepelijk* uitgesloten, dat mijn denkbeeld zich via de p.b.o. zou laten verwezenlijken, juist omdat het hier een stuk *intern bedrijfsrecht* betreft, dat *als zodanig* niet voor *vervanging* door een publiekrechtelijke bedrijfsverordening, maar ten hoogste voor een publiekrechtelijke *binding* in aanmerking komt. Ik vestigde er ook reeds in mijn bespreking van het proefschrift van Steenkamp de aandacht op dat de wet op de publiekrechtelijke verbindendverklaring van collectieve arbeidscontracten de bindend-verklaring van clausules, waardoor de arbeidersorganisaties medezeggenschap zouden krijgen in de ondernemersovereenkomsten, uitdrukkelijk uitsluit.

Juist daarom krijgt mijn denkbeeld een betekenis, die het binnen het

kader van de p.b.o. nimmer zou kunnen hebben. Het is daarom jammer, dat de schrijver hier de kwestie vertroebelt door een alternatief te stellen en dan alleen *practische* en *positiefrechtelijke* argumenten aanvoert, waar hij de zaak *principiëel* van uit het beginsel der souvereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven had behoren te stellen.

Ten aanzien van het *sociale* recht doet zich deze principiële kwestie niet voor. Daarom heb ik tegen een eventuele vervanging van de collectieve arbeidscontracten door verordeningen van de publiekrechtelijke bedrijfsorganen ook geen *principiële*, maar alleen *practische* bezwaren geopperd. Wat de loon-verordeningen betreft, zou men bij een terugkeer tot de vrijere loon-vorming, als zodanig ook kunnen aanvoeren het gevaar voor een verstarring van het loonpeil. Maar eerlijk gezegd acht ik dit bezwaar toch bij nader inzien niet zo belangrijk, omdat men mag verwachten, dat bij de vaststelling van zulke verordeningen het belang van de rechtszekerheid der arbeiders en dat van het bedrijfsleven voldoende tegenover elkaar zullen worden afgewogen. Het zal hier dan om de vaststelling van minimum-lonen gaan en wat de tijdsduur der vastlegging betreft, zal wel voldoende soepelheid in acht worden genomen. Op dit punt althans kan ik geen groot verschil ontdekken met de bindend-verklaarde collectieve contracten.

Maar dit is dan nog een reden te meer, om van zulke loon-verordeningen geen „gouden bergen” te verwachten en hen, die aan het behoud van de collectieve contracten de voorkeur geven, niet van conservatisme te beschuldigen. Ik blijf van oordeel, dat juist de afsnijding van de mogelijkheid van een verdere ontwikkeling van de bedrijfsverhoudingen langs de weg der collectieve contracten, tot verstarring zou leiden.

De p.b.o. en het stakingsrecht

De heer Rip bespreekt in dit verband ook de vraag, of binnen het raam van de p.b.o. nog plaats blijft voor het recht van staking. De Nijmeegse hoogleraar in het arbeidsrecht Prof. F. J. H. M. van der Ven meende, dat bij een terugkeer tot de vrije loonvorming de ratio voor een strafbaarstelling van staking zou vervallen en dat bij een uitsluitende vaststelling van minimumlonen door een bedrijfsschap, er plaats zou zijn voor een stakingsrecht. Daartegen richtte zich Mr Romme in *De Volkskrant*.

Rip schaaft zich hier in zoverre aan de zijde van Van der Ven, dat het middel van algemene strafbaarstelling van staking hem bij een vrije loonvorming te weinig psychologisch en te kunstmatig voorkomt. Wanneer men het niet eens kan worden over een nieuwe loon-verordening, dan behoeft volgens hem het gebruikmaken van het stakingsrecht niet altijd strafbaar te zijn. Niettemin acht hij het wel gewenst, wanneer tot een veel vrijere loonvorming zou worden teruggekeerd, een stakings- en uitsluitingsverbod in *een tot stand gekomen loon-verordening* op te nemen. Blijkbaar heeft hij dus alleen bezwaar tegen een strafbaarstelling door de centrale overheid en *voor alle gevallen*.

Zij, die tegen loon-verordeningen *practische* bezwaren hebben, zullen uiteraard ook sceptisch staan tegenover 's schrijvers suggestie door de opnemng daarin van stakings- en uitsluitingsverboden de bedrijfsvrede te bevorderen. De zo zeer begeerde bedrijfsvrede is van meer factoren afhankelijk dan van een bindende vaststelling van minimum-lonen alleen. Wat

de p.b.o. op dit gebied zal kunnen bijdragen zal moeten worden afgewacht. Maar het is — gezien de feitelijke toestand — m. i. weinig waarschijnlijk, dat door stakings- en uitsluitingsverboden iets zou kunnen worden bereikt. In die bedrijfstakken, waar zulks formeel mogelijk zou zijn, doordat reeds langs de weg der vrije organisatie een behoorlijk geordende toestand was ontstaan, zal daaraan juist het minst behoefte bestaan. En waar dit niet het geval is, zal zulk een middel in het geheel niet in aanmerking komen.

Is de staat in de scheppingsorde gegrond? Schepping en zondeval

In het tweede hoofdstuk van het algemeen gedeelte wijdt de schrijver een beschouwing aan de taak van de overheid en de soevereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven.

Hij staat allereerst stil bij de vraag, of de overheid er is alleen om der zonde wil of dat zij in de scheppingsordinantiën is gegrond. „Het is „uitermate gewaagd,” zo merkt hij op, „om zich de ontwikkeling der „dingen voor te stellen, indien de zonde niet haar intrede zou hebben ge„daan. Wij stellen het liever zo, dat, nu in de Heilige Schrift hierover niet „uitdrukkelijk wordt gesproken, de Overheid, als gezagsdraagster reeds in „beginsel in Gods scheppingsordinantiën is gegrond geweest” (blz. 116).

Ik geloof dat het volkomen verkeerd zou zijn gesteld, hier een dilemma te zien. Er is niets in onze creatuurlijke wereld wat aan Gods scheppingsorde onttrokken zou zijn en ook het overheidsgezag in zijn typische fundering in de zwaarmacht kan op bijbels standpunt geen andere oorsprong hebben dan Gods soevereine Schepperswil. Maar dit sluit allerminst uit, dat zijn instelling „om der zonde wil” was. Ook de menselijke kleding is niet een „schepping van de mens”, maar was niet anders dan een vormgeving aan wat in de schepping gegeven was. En toch kreeg zij om de zondeval primair de functie de menselijke eerbaarheid te beschermen. Wanneer wij dus aanvaarden dat het overheidsinstituut „om der zonde wil” is ingesteld, dan ligt daarin allerminst opgesloten een loochening van zijn gegrond zijn in de scheppingsorde. Het scheppingsmotief is volstrekt al-omvattend. Wie daaraan iets zou willen afdoen, heeft het eenvoudig niet verstaan. Zelfs de positieve macht van de zonde is aan de scheppingsorde ontleend, maar niet natuurlijk de af-godische, *in het niets voerende richting*, waarin zij werkzaam is.

Ik vrees, dat de theologische bespiegelingen over deze kwestie, die een zekere tegenstelling tussen de instituten der gemene gratie en de scheppingsordeningen aannemen, ons op een principieel verkeerd spoor hebben gebracht.

De schrijver heeft zich uiterst voorzichtig en niet bepaald duidelijk uitgedrukt, maar ik meen uit zijn betoog wel te begrijpen, dat ook hij met het gestelde dilemma geen vrede heeft. In elk geval heeft hij volkomen gelijk met zijn afwijzing van de conclusies, die men uit het „om der zonde wil” ten aanzien van de omvang van de overheidstaak meende te kunnen trekken.

Men zal toch ook niet willen beweren, dat de menselijke kleding geen andere taak heeft dan de menselijke eerbaarheid te beschermen, al heeft zij de laatste functie juist „om der zonde wil” gekregen!

Wij moeten echter niet minder scherp positie kiezen tegen de scholas-

tisch-thomistische opvatting, die het overheidsgezag en het staatsinstituut als zodanig op de „natuurlijke orde” grondt, en de zwaarmacht slechts als „om der zonde wil” daarbij gekomen voorstelt. Want op deze wijze wordt het eigenlijk structuurprincipe van de staat en daarmee zijn *innerlijke geaardheid* miskend. Wanneer men de monopolistische organisatie van de zwaarmacht over een grondgebied wegdenkt, ontvalt aan de staat zijn wezenlijk fundament en kan men hem niet langer op deugdelijke wijze van andere samenlevingskringen onderscheiden.

Juist om die reden mogen wij bij de bespreking van de innerlijke aard van staat en overheid hun instelling „om der zonde wil” niet als een secundair toevoegsel op de achtergrond schuiven.

Ik had op dit punt gaarne een scherper belijning in het betoog van de schrijver gezien. Ofschoon hij zich bij mijn omschrijving van het structuurprincipe van de staat en mijn onderscheiding van aard en taak aansluit, krijgt men toch de indruk, dat hij zich aan het hierboven bedoelde dilemma niet geheel heeft ontworsteld en dat hij het „om der zonde wil” enigszins op het tweede plan zou willen plaatsen. Hij doet dat ongetwijfeld alleen, om daarmee onjuiste conclusies ten aanzien van de overheids-taak af te snijden, maar daarvoor was dit niet nodig geweest.

Ligt het zwaartepunt der s.i.e.k. in de individuele onderneming?

In de tweede paragraaf van hetzelfde hoofdstuk wijdt Rip een beschouwing aan de soevereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven. Hij grondt zich daarbij in het algemeen op de in de „wijsbegeerte der wetsidee” ter zake gegeven analyse van de wetskringen en de samenlevingsstructuren en haar onderlinge vervlechtingen. Toch vindt men in deze paragraaf uitlatingen, die op een zekere desoriëntering ten aanzien van de draagwijdte van de s.i.e.k. wijzen.

In de eerste plaats de volgende: „Zeer terecht legt Van Muiswinkel het „zwaartepunt op de individuele bedrijfshuishouding. Want gezag en onder-„geschiktheid, het toepassen van sancties en de hantering van de „souve-„reiniteit in eigen kring” vallen in het maatschappelijk leven in laatste „instantie terug op de individuele onderneming, ja op de naar Gods beeld „geschapen individuele mens. Hoe dichter men de sfeer van de individuele „mens nadert, hoe meer de begrippen gezag, vrijheid, sanctie en bevoegd-„heid wezenlijke inhoud krijgen” (blz. 128).

Deze uitspraak is mij niet recht duidelijk. Het beginsel der s.i.e.k. ontleent, in zijn toepassing op de verschillende competentiesferen in het rechtsleven, zijn scherpe belijning en kracht aan de verschillende *aard* der samenlevingskringen, waarbinnen het recht tot typisch verschillende uitdrukking komt. Of de samenlevingskring daarbij een gemeenschaps-, dan wel een maatschapskarakter draagt en of hij van groter of kleiner personele omvang is, doet daarbij niets ter zake. De s.i.e.k. geldt met dezelfde kracht voor een machtige staat, voor een wereld-omvattend kerk-instituut als het rooms-katholieke, voor een kleine, maar intensieve gemeenschap als het gezin en voor de vrije maatschapsverhoudingen in het bedrijfsleven. Zij allen zijn gelijkelijk menselijk-sociale verhoudingen. En ik zie niet in, waarom de individuele onderneming in meerdere mate draagster zou zijn van de s.i.e.k. van het bedrijfsleven dan een gehele bedrijfstak in de maatschapsbetrekkingen *tussen* de individuele ondernemingen onderling. Zou

men uit de uitspraak van de schrijver de conclusie moeten trekken, dat volgens hem ten aanzien van de ondernemingsovereenkomsten de s.i.e.k. van minder betekenis zou zijn dan ten aanzien van een fabrieksreglement? Ik kan dit niet aannemen, want hij heeft zelf er op gewezen, dat de integratie, die door zulke overeenkomsten aan het bedrijfsleven gegeven wordt, van principieel andere aard is dan die welke in een overheidsregeling wordt beoogd. En daarmee is op zijn standpunt van zelve een s.i.e.k. van het langs de weg der kartel-overeenkomsten gevormde wezenlijk *interne* bedrijfsrecht aanvaard. Wij blijven dus in het duister tasten ten aanzien van de eigenlijke strekking van 's schrijvers uitspraak.

Impliceert de s.i.e.k. een voorrang geven aan het particulier initiatief?

Even later lezen wij: „Wij komen tot de conclusie dat de „sovereiniteit „in eigen kring” of de eigen aard van het bedrijfsleven van wezenlijke betekenis is. Aan deze gedachte is inhaerent dat steeds wordt getracht „binnen de kring van het bedrijfsleven de zelfwerkzaamheid en de eigen „verantwoordelijkheid tot hun recht te doen komen. *Uit deze gedachte „spruit voort, dat aan het particulier initiatief zoveel mogelijk ruimte moet „worden gelaten”* (ik curs.).

Hier klinkt even door het traditionele accompagnement van de leer der s.i. e. k. door het rooms-katholieke subsidiariteitsprincipe, waarbij het laatste het eerste overstemt, zodat het er mee vereenzelvigd wordt. Op de vraag immers of aan het particulier initiatief in het bedrijfsleven zoveel mogelijk ruimte moet worden gelaten, geeft de leer der s.i.e.k. geen antwoord en *kan* zij geen antwoord geven, omdat het hier niet een vraag van oorspronkelijke, door de innerlijke aard van de samenlevingskring bepaalde *competentie*, maar een van *politieke wenselijkheid* betreft, die slechts naar de feitelijke omstandigheden kan worden beoordeeld. Zo kan men b.v. zeggen, dat het wenselijk is, dat de overheid haar publiekrechtelijke organisatie nog niet oplegge aan bedrijfstakken, waarin het particulier initiatief pas begonnen is op beperkte schaal vrije organisatievormen in het leven te roepen, zonder dat daarmee nog voldoende ervaring is opgedaan. Maar met de kwestie der s.i.e.k. heeft zulk een politieke wenselijkheid, het particulier initiatief te laten voorgaan, niets van doen. Principieel kan aan de overheid niet de oorspronkelijke rechtsmacht worden ontzegd, een publiekrechtelijke organisatie in het leven te roepen zelfs in bedrijfstakken, waar nog in het geheel niets van private organisatie te bespeuren valt. Evenmin kan uit de s.i.e.k. worden afgeleid, dat de overheid ten aanzien van het in het leven roepen van bepaalde bedrijven altijd aan het particulier initiatief zoveel mogelijk ruimte zou behoren te geven en eerst dan zelve het initiatief zou mogen nemen, wanneer dit laatste niet in de behoefte zou kunnen voorzien. Particuliere waterleidingbedrijven, particuliere wapenfabrieken enz. kunnen op zich zelve genomen misschien zeer goed in de behoeften voorzien. Toch maakt tegenwoordig vrijwel niemand er meer bezwaar tegen, dat de overheid zulke, met het publiek belang zozeer verweven bedrijven zelve exploiteert. Zij behouden in haar interne aard ook haar s.i.e.k. als overheidsbedrijven.

In het kader van het politieke subsidiariteitsprincipe heeft het zin van „zoveel mogelijk” te spreken, omdat dit principe op zichzelf niets met de *innerlijke aard* der sociale levenskringen vandoen heeft. In het kader

van de souvereiniteit in eigen kring heeft het geen zin van „zoveel mogelijk” te gewagen, omdat dit beginsel in de *werkelijkheidsorde zelve* geworteld is en met de innerlijke aard der levenskringen en de daarin geïmpliceerde oorspronkelijke competentie nu eenmaal niet te transigeren valt.

Ongetwijfeld kan de overheid in het belang van het kind de ouders uit de ouderlijke macht *ontzetten*, wanneer deze hun taak schromelijk verwaarlozen. Maar de overheid handelt hier geheel binnen haar oorspronkelijke competentiesfeer als hoedster van de burgerlijke rechtssfeer van het kind, dat niet aan de willekeur der ouders mag worden uitgeleverd en daardoor aan zedelijke verwildering prijsgegeven.

De ouderlijke macht is naar haar aard aan een *specifieke bestemming* gebonden: de opvoeding van het kind onder de leiding der ouderlijke liefde. Daarvan losgemaakt, is zij, *naar de innerlijke aard* van de gezinsband, geen eigenlijke ouderlijke macht meer, maar een in de moderne gedifferentieerde samenleving niet meer passend totalitair dominium, een soort heerschappelijk *eigendom*.

Met de ouderlijke macht „naar haar eigen aard” laat zich niet transigeren in de zin van een „zoveel mogelijk ruimte er voor laten”. Binnen haar interne gedifferentieerde gezinssfeer heeft de overheid onder geen omstandigheid zeggenschap.

Nòch de leerplicht, nòch de militaire dienstplicht grijpen in de oorspronkelijke competentie der ouders in, omdat beide naar haar aard tot de overheidscompetentie behoren, de eerste, omdat het moderne burgerschap een zekere mate van elementaire intellectuele ontwikkeling eist, de tweede, omdat de bevoegdheid tot regeling van de militaire dienst onmiddellijk uit de innerlijke structuur van het staatsverband voortvloeit.

Ik ben ervan overtuigd, dat de mij zeer sympathieke schrijver met deze correctie op zijn uitspraak accoord gaat. Dat ik er zo uitvoerig op inging, vindt uitsluitend zijn grond in de omstandigheid, dat over de s.i.e.k. nog zoveel misverstand bestaat en het uiterst moeilijk blijkt haar werkelijke betekenis uit de omstrengeling door het haar vreemde subsidiariteitsprincipe los te maken.

Het gaat hier om een *traditioneel* misverstand, dat eerst geleidelijk door voortdurende en tactvolle voorlichting voor een juist opvatting zal plaats maken.

Heeft de s.i.e.k. een positiefrechtelijk te begrenzen omvang?

Ook bij de schrijver heeft het nog enigszins doorgewerkt, getuige ook het vervolg van zijn betoog. „Moeilijker is het echter vast te stellen,” zo schrijft hij, „waar nu precies de grenzen liggen van deze „sovereiniteit in „eigen kring” of deze eigen competentiesfeer van het bedrijfsleven. Hier „geldt hetzelfde als voor de afbakening van de grenzen van de staatstaak... „De grenzen van de competentiesfeer van het bedrijfsleven kunnen in „de ene periode ruimer worden getrokken dan in de andere. De omvang van „de eigen gearde rechten van de ondernemer en de arbeider, afzonderlijk „en gezamenlijk, is onderhevig aan wisselende omstandigheden” (blz. 128/9).

Uit de in deze uitspraak blijvende gelijkstelling van het probleem van de grenzen der staatstaak en die van de souvereiniteit in eigen kring blijkt duidelijk, dat de schrijver bezig is te ontsporen, nadat hij eerst zelf zo duidelijk op het verschil tussen beide kwesties had gewezen. Het is het

subsidiariteitsprincipe dat telkens onbewust zijn kijk op de s.i.e.k. weer vertroebelt.

Hij weet immers zeer goed, dat de souvereiniteit in eigen kring niet naar een *extensief*, maar naar een *intensief* criterium moet worden afgemeten en dat zij nimmer door *menselijke vormgeving* kan worden begrensd, omdat zij een voor-onderstelde van de laatste is.

Maar dan heeft het ook geen zin, toch weer naar een positiefrechtelijk criterium voor de concrete omvang van de souvereiniteit in eigen kring te gaan zoeken en de grenzen van de oorspronkelijke competentiesfeer van het bedrijfsleven afhankelijk te maken van de historische ontwikkeling der samenleving. Aan dit soort historisch relativisme is de *leer* der s.i.e.k. in een nog jong verleden bijkans te gronde gegaan.

De menselijke vormgeving en realisering van de constante structuurprincipes der sociale levenskringen beweegt zich altijd in de sfeer van de *vervlechtingen*, omdat nu eenmaal geen enkele kring der samenleving zich in isolement laat verwerklijken. Daarom is ook het positief recht in zijn ontstaansvormen een waar knooppunt van vervlechtingen tussen de oorspronkelijke competentiesferen.

In de vorige eeuw ontbrak de binding van de burgerrechtelijke contractsvrijheid door de collectieve arbeidscontracten en door een systematische sociale wetgeving. Zou men daaruit de conclusie mogen trekken, dat met de wijziging van deze positiefrechtelijke toestand zich een verlegging van de grenzen der *oorspronkelijke* competentiesferen heeft voltrokken? Dat is immers niet vol te houden, wanneer men eenmaal heeft ingezien, dat die grenzen alleen en uitsluitend in de *innerlijke* aard der levenskringen gegrond zijn.

Men kan wel vragen naar de *positiefrechtelijke* omvang van bepaalde rechten, maar die omvang heeft, als zijnde afhankelijk van menselijke vormgeving, geen betekenis voor de grenzen der *oorspronkelijke* competentiesferen, die als zodanig een voor-onderstelde van alle rechtspositivering zijn.

Neen, de schrijver is hier bepaald op verkeerd spoor en de op deze wijze door hem uitgewerkte „relativering” van de souvereiniteit in eigen kring tast haar innerlijk wezen aan. Ik geloof, dat hij dit alles veel beter bedoelt dan hij het formuleert en dat hij zich zelf van uit zijn betere inzichten kan corrigeren. Maar de theoretische verwarring in de probleemstelling blijkt hier toch niet van onschuldige aard te zijn.

De p.b.o. en de vervlechting der oorspronkelijke competentiesferen

Veel beter kan ik mij vinden in zijn in het volgend hoofdstuk gegeven uiteenzettingen over het karakter van de verlening van publiekrechtelijke bevoegdheid aan organen van het bedrijfsleven.

Terecht wijst hij de ook door Steenkamp verdedigde opvatting van Brongersma, Fuykschot, Cerutti en het C.N.V. af, dat de publieke verordeningsbevoegdheid aan de bedrijfspgemeenschap *naar haar aard* zou toekomen. Hier toont hij ook weer een scherp inzicht in het principieel verschil tussen de s.i.e.k. en het subsidiariteitsprincipe, hetgeen mijn vroegere opmerking bevestigt, dat de incidentele ontsporingen in het vorig hoofdstuk met zijn eigen principiële inzichten zijn te corrigeren.

In de derde paragraaf van dit hoofdstuk vinden we een beschouwing over

de vervlechting tussen publiek recht en privaatrechtelijk ondernemings- of verenigingsrecht.

De schrijver is van oordeel, dat de figuur van de verlening van publiekrechtelijke verordnungsbevoegdheid aan organen van het bedrijfsleven tot op heden nog geen plaats kan vinden in de gebruikelijke onderscheiding tussen publiek- en privaatrecht. Volgens hem is hier eerder in te zien een vervlechting tussen publiek- en privaatrecht en hij beroept zich daarvoor oók op mijn artikel in *A. R. S. XXII*. Deze gedachte wordt dan nader uitgewerkt bij de beantwoording van de vraag of een bedrijfsorgaan, van overheidswege bekleed met publiekrechtelijke bevoegdheid, een staatsorgaan of staatsambt is geworden. Met een beroep op verschillende artikelen van de Wet op de Bedrijfsorganisatie wordt deze vraag in deze zin beantwoord, dat het bedoelde bedrijfsorgaan wel een overheidsorgaan is, maar dat het toch niet als een orgaan van de centrale overheid of als een afsplitsing van een deel van het normale overheidsapparaat mag worden beschouwd. In het bijzonder in het horizontale vlak bezit het een sterke privaatrechtelijke onderbouw.

Dit is m. i. een juiste analyse van de door de wet bedoelde rechtspositie der bedrijfsorganen, die deze positie beter weergeeft dan de exclusief publiekrechtelijke interpretatie daarvan, zoals ze in de inaugurele oratie van Prof. Mr A. van Oven is te vinden: „de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, in horizontale richting,” aldus Rip, „blijft bedrijfsorganisatie, „doch verkrijgt de publiekrechtelijke bevoegdheid bedrijfsgenoten en derden te binden” (blz. 143).

De p.b.o. is niet onverenigbaar met de s.i.e.k. Een misverstand van Rip ten aanzien van mijn opvatting

In de vierde paragraaf gaat de schrijver nader in op de verhouding van de souvereiniteit in eigen kring van het bedrijfsleven en de verlening van publiekrechtelijke bevoegdheid aan de bedrijfsorganen. Hij stelt zich terecht op het standpunt, dat de bedoelde verlening op zich zelve niet als een inbreuk op de „sovereiniteit in eigen kring” van het bedrijfsleven behoeft te worden aangemerkt. Wanneer hij in dit verband *mij* als „de belangrijkste woordvoerder van de tegenovergestelde opvatting” ten tonele voert, dan kan ik slechts zeggen, dat hij zich vergist. Reeds uit mijn nota aan het C.N.V. tijdens de bezettingsjaren heb ik mijn standpunt ter zake duidelijk uiteengezet en in mijn artikel in *A. R. S. XXII* is deze uiteenzetting slechts nader uitgewerkt. Mijn opvatting was en is nog, dat de publiekrechtelijke bevoegdheden van bedrijfsorganen nimmer uit de s.i.e.k. van het bedrijfsleven kunnen voortvloeien en dat de vraag of daarbij de bedrijfsorganen een autonomie zullen krijgen, een vraag van politieke wenselijkheid is.

Maar reeds in de genoemde nota heb ik met nadruk verklaard, dat aan een publiekrechtelijke organisatie in de na-oorlogse jaren niet zou zijn te ontkomen. Rip had reeds uit mijn bespreking van Steenkamp's dissertatie kunnen weten, dat ik de p.b.o. *als zodanig* nimmer bestreden heb, wat ik toch zeker had moeten doen, wanneer ik haar *in strijd* met de s.i.e.k. zou hebben geacht. Dat ik in de p.b.o. *op de wijze, waarop zij aanvankelijk in de richtlijnen van het C.N.V. was geprojecteerd* en evenzeer in de vorm, waarin zij in het voorontwerp-Vos was uitgewerkt,

ernstige gevaren zag, is een geheel andere kwestie. Deze gevaren lagen voor mij in het feit, dat het C.N.V. een autonome publiekrechtelijke positie der bedrijfsorganen met de s.i.e.k. van het bedrijf verwarde, terwijl het voortontwerp-Vos principieel deze s.i.e.k. uitschakelde. Ik vind het dus jammer, dat Rip mijn duidelijke rechtzetting van het reeds bij Steenkamp gerezen misverstand niet ter harte blijkt te hebben genomen. Ik kan tegenover hem slechts herhalen wat ik tegen Steenkamp opmerkte, nl. dat hij de p.b.o. *tegenover mij* niet behoeft te verdedigen.

Ik geef gaarne toe, dat ik aanvankelijk zeer gereserveerd stond tegenover het denkbeeld, aan publiekrechtelijke bedrijfsorganen, die op de onderbouw van de vrije organisaties rusten, de coördinatie van specifieke bedrijfsbelangen en van het publieke belang toe te vertrouwen. En ik ben nog van mening, dat dit experiment met grote voorzichtigheid zal dienen te worden uitgevoerd, omdat het gevaar voor een verwarring van het private bedrijfsbelang met het publieke belang verre van denkbeeldig is. Maar als Rip schrijft: „In het bedrijfsorgaan, dat met publiekrechtelijke „bevoegdheid wordt bekleed, worden — laten we hopen op gelukkige wijze „— de bedrijfsbelangen met het algemeen belang gecoördineerd”, dan wil ik gaarne hem dit helpen hopen. Wanneer het experiment gelukt, dan zal ik de eerste zijn om het toe te juichen. Voorlopig houd ik mij slechts aan de oude wijsheid, dat men de dag niet vóór de avond moet loven. En de schrijver is veel te nuchter en practisch, om dit niet met mij eens te zijn.

De hoofdzaak is deze, dat men niet meer in de dwaling vervalt, in de toekenning van publiekrechtelijke bevoegdheden aan de bedrijfsorganen een uitvloeisel te zien van de s.i.e.k. van het bedrijfsleven. Een enthousiasme, dat uit deze verwarring voortkwam, mocht niet worden gedeeld. Welnu, op dit punt staat de schrijver geheel aan mijn zijde.

De economische bezwaren tegen de p.b.o.

Zijn nuchtere en praktische kijk op de p.b.o. komt duidelijk tot uitdrukking in het belangrijke vierde hoofdstuk, dat handelt over de economische zijde van het vraagstuk. Na een vrij uitvoerige opsomming van de van verschillende zijden geopperde bezwaren tegen de p.b.o. van uit dit gezichtspunt en een analyse van de in art. 93 lid 2 van de wet genoemde onderwerpen van regeling door de organen, vat hij de gravamina kort aldus samen: „De verlening van verordenende bevoegdheid op economisch terrein aan bedrijfsorganen leidt tot verhoogde prijzen, tot beperking en verstarring van de productie, gaat prijsverlaging tegen en „benadeelt het algemeen belang.”

Bij de beoordeling van deze bezwaren merkt de schrijver terecht op, dat in de wet reeds in belangrijke mate daaraan is tegemoetgekomen doordat de horizontale publiekrechtelijke bedrijfsorganen de bevoegdheid missen prijsverordeningen uit te vaardigen en verordeningen vast te stellen die betrekking hebben op vestiging, uitbreiding en stillegging van bedrijven.

Toch erkent hij, dat de genoemde gevaren ook binnen de beperkte bevoegdheidssfeer der organen niet geheel denkbeeldig zijn. Ook regelingen betreffende de voortbrenging, afzet, be- en verwerking, normalisatie en rationalisatie, lonen, werkverruiming, voorkoming van werkeloosheid enz. kunnen bv. de prijzen in ongunstige zin beïnvloeden.

Daarom beveelt hij grote voorzichtigheid aan bij de toekenning van bevoegdheden op dit gebied. „Ook in de toekomst zal het prijzenbeleid, gevoerd uit het oogpunt van het publieke belang, in het algemeen bij de „Overheid behoren te rusten.”

Tegen het met name door Glasz naar voren gebracht bezwaar, dat van de zijde van verschillende belangengroepen in het bedrijfsleven het gevaar dreigt voor een misbruik van de p.b.o. ter verwerving en consolidatie van een bepaalde marktpositie, merkt hij op, dat in het algemeen bij de werkgeversorganisaties tot nu toe zeker niet van een overmaat van animo voor de p.b.o. gebleken is. Het lijkt er eer op, dat alles, wat op ondernemersafspraken betrekking heeft, door industrieel georiënteerde producenten met ijver buiten de p.b.o. zal worden gehouden. Ik geloof, dat de schrijver gelijk heeft, maar dit is dan vooral te danken aan het feit, dat de materie der ondernemersovereenkomsten, voorzover zij inderdaad tot het intern bedrijfsrecht behoort, zich niet leent voor een publiekrechtelijke regeling. En onze wetgever was zich hiervan zeer goed bewust.

Tegen ongemotiveerde prijsopdrijving in indirecte vorm door publiekrechtelijke bedrijfsorganen zal, gelijk de schrijver terecht opmerkt, naast de overheidscontrole in vele bedrijfstakken ook een paritaire deelneming van de arbeidersvertegenwoordigers een heilzame rem kunnen vormen, omdat het zeer grote aantal arbeiders een belangrijk consumenten-element vertegenwoordigt.

En tenslotte zullen ook de openbaarheid, waarin het beleid van de organen zal worden gevoerd, het toezicht van de overheid en de rijping van inzicht bij de bedrijfsgenoten belangrijk tot een bezwering van de gevaren kunnen bijdragen.

Dit alles geldt ook ten aanzien van de overige genoemde bezwaren, met name dat betreffende het gevaar voor verzwakking van de parlementaire controle, dat hij evenmin onderschat, maar waartegenover hij als compenserende factor mede wijst op de organisatie en werkwijze van de S.E.R.

Op grond van al deze overwegingen komt de schrijver tot de conclusie, dat mits men de inderdaad aanwezige gevaren scherp in het oog houdt, en dienovereenkomstig het beleid bij de verlening van publiekrechtelijke bevoegdheden op economisch terrein in de richting van een voorzichtige „dosering” voert, met deze verlening een eerlijke proef kan worden genomen.

Onder deze reserve sluit ik mij gaarne bij deze conclusie aan.

Het pleidooi door de heer Rip voor de p.b.o. in haar huidige wettelijke vorm geleverd, spreekt ons inderdaad toe, omdat het in het algemeen van juiste principiële grondslagen uitgaat en met grote evenwichtigheid en praktische kennis van zaken geschreven is. Daarom hoop ik, dat zijn boek in veler handen zal komen. De critiek, die ik op bepaalde punten op zijn beschouwingen heb geïfend, is — voorzover zij van principiële aard moest worden geacht — eigenlijk niets anders dan een rechtzetting van enkele aberraties van 's schrijvers eigen, m. i. volkomen juiste, principiële inzichten.